Kleinové Doktrína: Vzestup kalamitní polemiky

Johan Norberg (překlad Tibor Mach)

4. září 2012

Obsah

1 Shrnutí **1**

2 Úvod **2**

3 Doktor Friedman a pan Hyde **3**

4 Šest dní v Chile **5**

5 Cut and Paste **7**

6 Šok a hrůza **8**

7 Jak udělat liberalismus násilným **9**

8 Jak udělat násilí liberálním **10**

9 Přepsané náměstí Tiananmen **12**

10 Konzervatismus velkého státu **14**

11 Sebevražedný impuls **16**

12 Postoje k demokracii **18**

13 Život pod Divokým Kapitalismem **20**

14 Poznámka překladatele **22**

1 Shrnutí

Kniha Naomi Kleinové Šoková doktrína se vydává za odhalení bezohledného charakteru kapitalismu svobodného trhu a jeho hlavního moderního představitele, Miltona Friedmana. Kleinová tvrdí, že kapitalisms jde ruku v ruce s diktaturou a brutalitou, a že diktátoři a další bezskurpolózní politické figury využívají

„šoků“ – katastrof skutečných, nebo vykonstruovaných – k upevnění své moci a zavádění nepopulárních tržních reforem. Jako příklady tohoto procesu zmiňuje Kleinová Chile za generála Augusta Pinocheta, Británii za Margaret Thatcherové, Čínu během krize na náměstí Nebeského klidu a probíhající válku v Iráku.

Kleinové analýza je beznadějně chybná v prakticky každém ohledu. Friedmanova vlastní slova ho ukazují jako obhájce míru, demokracie a osobních práv. Tvrdil, že postupné ekonomické reformy jsou často vhodnější než ty rychlé, a že lidé by o nich měli být plně informováni, aby se lépe včas připravili. Friedman odsuzoval Pinochetův režim a stavěl se proti válce v Iráku.

Kleinové historické příklady se při pečlivějším pohledu rovněž rozpadají. Kleinová například uvádí, že zásah na náměstí Nebeského Klidu měl za cíl rozdrtit opozici tržních reforem, zatímco jeho reálným důsledkem bylo zpoždění liberalizace o několik let. Rovněž tvrdí, že Tatcherová využila válku o Falklandy jako krytí pro svou nepopulární ekonomickou politiku, kdežto ve skutečnosti se tato ekonomická politika a její výsledky těšily silné podpoře veřejnosti.

Klleinové širší empirické závěry na tom nejsou o mnoho lépe. Statistiky politické a ekonomické svobody ukazují, že méně politicky svobodné režimy mají tendenci bránit se liberalizaci trhu, přičemž státy s vyšší politickou svobodou mají tendenci prosazovat i svobodu ekonomickou.

2 Úvod

Od svého vydání v loňském listopadu se už kniha Kanadské autorky Naomi Kleinové, Šoková doktrína, Vzestup a pád kalamitního kapitalismu, stihla stát biblí mladých anti-kapitalistických aktivistů. Uznávají recenzenti ji velebí rovněž. Jak filozof John Gray vysvětluje v The Guardian:„Je jen málo knih, jež nám opravdu pomáhají pochopit současnost. Šoková doktrína je jedno z těchto knih.“[1] V New York Times, laureát Nobelovy ceny Joseph Stiglitz píše, že jde o „bohaté vylíčení politických machinací nutných k přinucení vzdorujících zemí k nechutným ekonomickým politikám“ [2] Podle editorů Amazon.com je to jedna z deseti nejlepších knih literatury faktu roku 2007.

Kleinové tezí je, že ekomomická liberalizace je nepopulární a díky tomu ji lze prosadit pouze klamáním nebo donucením voličů. Především, myšlenky svobodného trhu se spoléhají na krize. V čase přírodní pohromy, války, nebo vojenského puče jsou lidé dezorientovaní a zmatení a bojují za své bezprostřední přežití či blahobyt, což připraví pole působnosti pro korporace, politiky a ekonomy, aby mohli protlačit liberalizaci trhu, privatizaci a nižší veřejné výdaje, aniž by se potýkali s jakoukoliv opozicí. Podle Kleinové „neoliberální“ ekonomové vítali hurikán Katrina, tsunami v Indonésii v roce 2004, válku v Iráku a

[1] John Gray „The End of the World as We Know it,“ recenze knihy Šoková doktrína od Naomi Klein, The Guardian, 15. září 2007, http://books.guardian.co.uk/review/story/0,,2169201,00.html.

[2] Joseph Stiglitz, „Bleakonomics,“ recenze knihy Šoková doktrína od Naomi Klein, New York Times, 30. září 2007, http://www.nytimes.com/2007/09/30/books/review/Stiglitz-t.html.

Jihoamerické vojenské puče v sedmdesátých letech jako šance k vymazání minulých politik a zavedení radikálních modelů volného trhu. Pokud války a pohromy nejsou dost velký šok pro občany, neolibreráloví údajně rádi vidí, když jsou odpůrci reforem napadáni a mučeni. Hlavním padouchem Kleinové příběhu je Milton Friedman, Chicagský ekonom, jež se více než kdo jiný ve dvacátém století, přičinil o popularizaci ekonomiky svobodného trhu.

Aby obhájila svůj postoj, Kleinová zveličuje reformy volného trhu, které probíhají v čase krizí a často přitom ignoruje ústřední události a přepisuje chronologii. Používá volné metafory a divoká zkreslení, aby ukázala, že svobodné trhy jsou druhem násilí. Plete si libertarianismus s korporativismem a neokonzervatismem a obviňuje Miltona Friedmana z podněcování pokradmých reforem. Za tímto účelem si zadává s jedním z nejzlovolnějších překroucení faktů, jehož se myslitel dopustil v zásadní práci v posledních letech. Kleinová se snaží vykreslit mírného a svobodu milujícího doktora Friedmana jako bezcitného, válkychtivého pana Hyda.

3 Doktor Friedman a pan Hyde

Podle Kleinové, Milton Friedman vítal krizi jako způsob, jak dezorientovat a zmást lidi. Zatímco je veřejnost takto zaměstnána, ekonomika může být drasticky liberalizována bez ohledu na lidské náklady. Kleinové důkaz 1 je citát z „jedné z jeho nejvlivnějších esejí“:

> Pouze krize – skutečná, či vnímaná – vytváří skutečnou změnu. Když tato krize nastane, dojde k činům v závislosti na myšlenkách, které jsou k dispozici. To, myslím, je naše základní funkce: vytvářet alternativy k existujícím postupům, udržovat je živé a dostupné, dokud se politicky nemožné nestane politicky nevyhnutelné[3]

Toto je „šoková doktrína“ podle Kleinové, hlavní zdroj inspirace pro všechny ty reformátory, kteří zjevně vítají konflikty, pohromy a válku. V ne příliš subtilním filmu, jež doprovází knihu, Kleinová ukazuje tento citát nad obrázky věznů, kteří jsou mučeni elektrošoky, aby vzbudila dojem, že toto je ten druh krize, jež by Milton Friedman uvítal.[4]

Ale zmíněný citát není z jedné z nejvlivnějších Friedmanových esejí. Je z velmi stručného úvodu k vydání *Kapitalismu a Svobody* z roku 1982 (původní vydání v roce 1962).[5]. A není o vítání katastrof, ale o poukázání na relativně nekontroverzní fakt, že lidé mění svou trasu, když se zdá, že staré cesty selhaly – což Kleinová nevyvrací. Ve skutečnosti, z příkladu, jež uvedl Friedman (že zájem o svobodné trhy rostl, když v Číně a Sovětském Svazu selhal komunismus a za stagflace ve Spojený Státech a Spojeném Království), je zřejmé, že

[3] Citováno v Naomi Klein, The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism (London: Alle Lane, 2007), strana 6.

[4] Viz http://www.naomiklein.org/shock-doctrine/short-film.

[5] Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1982) strana ix.

Friedman neobhajoval šoky a krize, jako prostředek donucení někoho k zavrhnutí starých způsobů, nýbrž pouze pozoruje, že lidé samotní vyžadují změnu, když staré systémy selhávají. Ale ve zbytku klihy Kleinová předstírá, že dokázala, že Friedman byl pro úmyslné vyvolávání krizí.

Kleinová rovněž uvádí podpůrné citace k posílení této interpretace a tyto jsou vytrženy z kontextu stejným způsobem. Předstírá, že Friedmanův koncept „tyranie statutu quo“ znamená tyranii voličů, a že politici potřebují krizi, aby mohli obejít demokratický proces.[6] Pro Friedmana byla tyranie statutu quo něco zcela jiného – železný trojúhelník politiků, úředníků a zájmových skupin (například podniků), kteří zvyšují svůj vlastní blahobyt na náklady voličů.[7]

Když Kleinová mluví o Friedmanových návrzích na redukci inflace, píše: „Friedman předpověděl, že rychlost, náhlost a rozsah ekonomických změn by ve veřejnosti vyvolal psychologické reakce, jež by „pomohly úpravě.““[8]

Kleinová vzbuzuje dojem, že Friedman byl krutý a chtěl působit bolest dezorientovaným lidem a prtlačit svoje reformy. Použití slov „psychologické reakce“ je rovněž důležité, neboť Kleinová se snaží asociovat liberální reformy s psychologickým trýzněním a elektrickými šoky. Ale citát ve své úplnosti ukazuje, že Friedman měl na mysli něco velmi odlišného. Ve skutečnosti napsal, že pokud se vláda rozhodně bojovat s inflací tímto způsobem: „Věřím, že by to mělo být veřejně vyhlášeno do nejmenšího detailu ... Čím více bude veřejnost informována, tím více její reakce *pomohou úpravě.* “[9]

Jinými slovy, pokud lidé *nejsou* dezinformovaný a *nejsou* dezorientovaní, ale naopak plně informovaní o krocích reformy, pomohou úpravě změnou svého chování ve smyslu vyjednávání, spoření, spotřeby a tak dále. Friedmanův pohled na věc byl zcela opačný, než jak ho líčí Kleinová.[10]

Stejným způsobem předvádí Kleinová obraz „Chicagské školy“ ekonomie jako domov dogmatiků a fundamentalistů, kteří vymývají mozky svých studentů a osnují globální převzetí moci. Skutečnosti je taková, že Chicagská škola se stala vehlasnou nejen pro svou kvalitu, ale i pro otevřenost. Každá myšlenka byla vítáná, pokud jste dokázali dobře argumentovat. Friedman sám zmínil „toleranci k rozličnosti“ jako jeden z důvodů úspěchu Chicagské školy[11] Potom, co mluvil s Friedmanovými bývalými kolegy a studenty, jeho životopisec Lanny Ebenstein píše, že vybízel studenty, aby se učili z jiných přístupů než jeho vlastního a nesnažil se je obrátit k jeho postojům. Jeho metodou bylo rigorózní testování hypotéz s empirickými daty a rychle připustil chyby, když je někdo jiný v jeho

[6] Naomi Klein, The Shock Doctrine, strana 6.

[7] Milton a Rose Friedmanovi, *The Tyranny of the Status Quo* (San Diego:Harcourt Brace Jovanovich, 1982)

[8] Naomi Klein, The Shock Doctrine, strana 7.

[9] Milton a Rose Friedmanovi, *Two Lucky People* (Chicago:University of Chicago Press, 1999), strana 592 (zvýraznění přidáno)

[10] Ve svém krátkém filmu *The Shock Doctrine*, Naomi Kleinová jde v tomto překrucování Friedmana ještě o krok dál: „Radil politikům, že by okamžitě po krizi měli protlačit veškerou bolestivou politiku naráz, dříve než lidé znovu získají oporu.“ http://www.naomiklein.org/shock-doctrine/short-film.

[11] Lanny Ebenstein, *Milton Friedman: A Biography* (New York: Palgrave, 2007), strana 61.

práci našel.[12]

4 Šest dní v Chile

Kleinová uvádí vliv ekonomických názorů Miltona Friedmana na vojenskou diktaturu Augusta Pinocheta v Chile v sedmdesátých letech jako důkaz, že se svobodné trhy opírají o tyranii a mučení. Píše, že Friedman působil jako „poradce Chilského diktátora“[13] Toto není pravda. Friedman nikdy nepracoval jako poradce a nikdy nepřijal ani penny od Chilského režimu. Dokonce odmítl dva čestné tituly z Chilských univerzit, které byly financovány vládou, jelikož se domníval, že by to mohlo být vykládáno jako podpora režimu.

Nicméně byl v Chile šest dní v Březnu 1975, aby veřejně přednášel, na pozvání soukromé nadace. Když zde byl, rovněž se jednou setkal s Pinochetem na asi 45 minut a posléze mu napsal jeden dopis, kde argumentuje pro plán na konec hyperinflace a liberalizace ekonomiky. To byl stejný druh rady, který Friedman dal komunistickým diktaturám jako Sovětskému Svazu, Číně a Jugoslávii, avšak nikdo by netvrdil, že byl komunistou.

Podle Kleinové Friedmana nezajímaly společenské náklady konce hyperinflace – opět, toto není pravda. Kleinová se nikdy nezniňujě, že navrhoval reformy, jež by snížily přechodnou nezaměstnanost, nebo že jedno z jeho doporučení bylo vytvořit program pomoci pro Chilany, kteří se potýkaly s nezaměstnaností a úzkostí.[14].

Kleinová píše, že Chilský puč v roce 1973 byl neoliberální puč, provedený tak, aby Chilští liberální ekonomové („Chicago boys“) mohli reformovat ekonomiku. Musí tak činit, aby vzbudila dojem, že neoliberálové mají na svých rukou krev, neboť nejnásilnější období bylo krátce po převratu. Aby to mohla udělat, musí přijít s novou chronologií a tvrdit, že liberalizace začala prvním dnem, kdy junta převzala moc.[15] Tím si sama vytváří velký problém. Jestliže liberralizace začala dnem jedna, pak není možné tvrdit, že Friedmanova návštěva měla tak zásadný význam a započala opravdovou transformaci, neboť k této návštěvě návštěva došlo až koncem března roku 1975. Přesto se Kleinová snaží koláč jíst a zároveň si ho ponechat.

Skutečnost byla taková, že to nejdříve byli vojenští představitelé, kdo měl na starosti ekonomiku. Byli to často korporativisté a paternalisté, kteří byli v opozici vůči myšlenkám Hochů z Chicaga o radikálních reformách. Například letectvo blokovalo protržní reformy v sociální politice až do roku 1979[16]. Až potom, co tento způsob řízení ekonomiky dovedl zemi k prudké inflaci v době Friedmanovy návštěvy, začal Pinochet prosazovat liberalizaci a poskytnul ministerská křesla civilistům. Jejich úspěch v boji s inflací udělal na Pinocheta

[12] Ibid, kapitola 10.

[13] Naomi Klein *The Shock Doctrine*, strana 7.

[14] Dopis je publikován ve Friedman a Friedmanová *Two Lucky People*, strana 591.

[15] Naomi Klein *The Shock Doctrine*, strana 117.

[16] Rossana Castiglioni, „The Politics of Retrenchment: The Quandaries of Social protection under Military Rule in Chile, 1973–1990,“ *Latin American Politics and Society (Winter 2001).*

dojem, takže dostali větší roli[17]. Kleinová mohla použít skutečnou chronologii a vinit Friedmana z návštěvy diktatury, která mučila své odpůrce – tradiční kritika – ale to pro ní není dostatečné. Aby podpořila svou tezi, že k ekonomickému liberalismu je zapotřebí násilí, potřebuje, aby to vypadalo, že mučení a násilí byly součástí Friedmanova plánu. O několik kapitol dále, potom co ve čtenáři navodí dojem, že Friedman podporoval Pinocheta a byl jeho poradce, Kleinová krátkou citací přiznává, že Friedman nepodporoval Pinochetovu autoritářskou politiku[18]. To je poněkud slabý popis jeho nesouhlasu s režimem, který nazával „strašným“ a „ohavným“.[19]

Kleinová tvrdí, že Friedmanova definice svobody znamenala, že „politické svobody jsou nepodstatné, dokonce nepotřebné, ve srovnání se svobodou neomezeného obchodu“[20]. Toto nebyl Friedmanův názor. Myslel, že ve skutečnosti *jsou* provázané a zatímco by pro diktátory bylo snadné vládnout nad zbídačenými lidmi bojujícími o přežití, bohatší lidé v rostoucí ekonomice by se začali domáhat politických práv. I ve svém posledním interview Milton Friedman varoval, že byl mnohem pesimističtější ohledně Číny než Indie kvůli autoritářskému politickému systému v Číně. Podle něj Čína „směřuje ke srážce, protože ekonomická svoboda a politický kolektivismus jsou neslučitelné.“[21]. Z Friedmanovy perspektivy, jeden z hlavních důvodu, proč se snažil přesvědčit jak komunisty, tak vojenské režimy k přijetí liberálních ekonomických politik bylo, že to by to zvýšilo šanci, že se stanou demokratickými. Jak napsal v roce 1975:

> Neschvaluji žádný z těchto autoritářských režimů – ani komunistické režimy Ruska a Jugoslávie, ani vojenské junty Chile a Brazílie ... nepovažuji návštěvu žádného z nich za souhlas ... Nepovažuji poskytnutí rad ohledně ekonomické politiky jako nemorální, když jdou podle mne podmínky takové, že ekonomický vzestup by přispěl jak blahobytu obyčejných lidí, tak šanci na posun směrem k politicky svobodné společnosti.[22]

Friedmanovy naděje, že ekonomická liberalizace povede k politické liberalizacy se možná ne vždy naplnily (ačkoliv v Chilském případě ano), není čestné předstírat, že nikdy takové naděje neměl, že se nestaral o dekomracii. Když Friedman přijel do Chile, inflace byla 340 procent. Pokud by si Friedman skutečně myslel, že krize jsou dobré, nechal by Chilskou (a Ruskou a Jugoslávskou) ekonomiku zkolabovat pod tíhou starých politik. Neudělal to, protože si myslel, že v dlouhodobé perskeptivě je pro blahobyt lidí a svobodu jejich zemí lepší, když mají

[17] Ibid.

[18] Naomi Klein, *The shock doctrine*, strana 117

[19] Milton Friedman, „Economic Freedom, Human Freedom, Political Freedom,“ Smith Center, California State Universitz, Hazward, California, 1. Listopad 1991, http://www.sbe.csuhayward.edu/ sbesc/frlect.html; „Response“, 3. Listopad 1975 ve Friedman a Friedmanová, *Two Lucky People,* strana 595/

[20] Naomi Klein, „The Shock Doctrine“, strana 117

[21] Milton Friedman, „Milton Friedman @ Rest,“ interview s Tunku Varadarajanem, *Wall Street Journal*, 22. Ledna 2007

[22] „Response“ ve Friedman a Friedmanová *Two Lucky People*, strana 595

funkční ekonomiky. Friedmanovy skutečné názory tak spočívaly v anti-šokové doktríně. Chilský příklad ukazuje opak toho, co si Kleinová myslí, že ukazuje.

5 Cut and Paste

Jak je vidět výše, jedna z Kleinových oblíbených metod jak udělat z Friedmana padoucha jsou citace bez kontextu. Ale občas jsou jeho slova příliš vzdálená od toho, co o něm Kleinová tvrdí, že raději mlčí o jeho skutečných názorech. Nejočividnější příklad je, že činí Miltona Friedmana odpovědným za válku v Iráku, které věnuje nejdelší část své práce. Říká, že Friedman byl „neokonzervativec“[23], a tedy podporoval agresivní Americkou zahraniční politiku. Rovněž tvrdí, že Irák napaden, aby se zde mohla zavést politika v Chicagském stylu. Kleinová jde dokonce tak daleko, že naznačuje, že Bushovi administrativní funkcionáři rozpustili Iráckou armádu a de-Baasifikovali vládu, protože jsou to neoliberálové, kteří nemají rádi veřejný sektor,[24] ale nikde nezmiňuje Friedmanův skutečný pohled na válku. Friedman sám řekl:„Byl jsem od začátku proti tomu, abychom šli do Iráku. Myslím, že to byla chyba, ze stejného důvodu, že nevěřím, že Spojené Státy Americké by se měly podílet na agresi.“[25] A tohle nebyla jediná válka, proti které protestoval. V roce 1995 popsal svůj postoj k zahraniční politice jako „antiintervencionistický.“ O (první) válce v zálivu řekl, že byla „více skoro ospravedlnitelné než jiné nedávné zahraniční intervence,“ ale usuzoval, že argumenty pro ni byly „mylné“.[26]

Jinými slovy, člověk, kterého Kleinová obviňuje z vítání válek a pučů, nedokázal vyjádřit podporu ani válce, jejímž cílem bylo zastavit přímou agresi Iráku proti Kuwaitu, tím méně pak ostatní Americké intervence. Kleinová se rovněž nikde nezmiňuje o tom, že za svůj největší politický úspěch považoval ukončení povinných vojenských odvodů.[27]

Tato dezinterpretace je sotva vyjímkou. Kleinová rovněž viní Friedmana a Chicagské ekonomy za činnost Mezinárodního Měnového Fondu během Asijské finanční krize a zestátnění majetku rybářských rodin na Srí Lance za účelem vybudování luxusních hotelů po vlně tsunami. Nicméně skutečnost je taková, že Friedman si myslel, že MMF by se neměl do záležitostí v Asii míchat a byl přesvědčen, že vládám by mělo být zakázáno vyvlastňovat majetek, aby ho dali soukromým developerům. Samozřejmě, Kleinová by mohla argumentovat tím, že Friedman byl v nějakém smyslu zdrojem inspirace pro tuto politiku, i když byl proti ní. Ale to ona nedělá. Předstírá, že s tím souhlasil, a že to je to, co on a ostatní Chicagští ekonomové chtěli celou dobu.

Člověka napadá, zda si Kleinová nevšimla toho, co si o těchto věcech Friedman skutečně myslel. To se ovšem zdá nepravděpodobné, neboť Kleinová přímo

[23] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strany 56,444.

[24] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 351.

[25] Milton Friedman, „The Romance of Economics,“ interview s Tunku Varadarajanem, Wall Street Journal, 22. Července 2006.

[26] Milton Friedman, „Best of Both Worlds,“ interview s Brianem Dohertym, *Reason*, Červen 1995

[27] Ibid.

cituje z rozhovorů, kde Friedman oponuje válce v Iráku a krokům MMF v Asii, ale pak předstírá, že tyto konkrétní věty tam nezazněly. Takže možná se snaží podvést čtenáře. Nebo snad někdo podvádí ji?

Zde je (má) hypotéza: Tato kniha nikdy skutečně nebyla o Friedmanovi. Začalo to jako kniha o válce v Iráku, ale Kleinové brzy došlo, že by ji mohla rozšířit na knihu o krizi a o kapitalismu obecně. Ale ani v prvním článku o „kalamitním kapitalismu“ v *The Nation* v Květnu 2005 není o Friedmanovi žádná zmínka[28] a její práce nikdy neukazuje na jakoukoliv obeznámenost s ním nebo jeho prací – zdá se, že si myslí, že neoklasická Chicagská škola a Rakouská škola ekonomie jsou v podstatě to samé[29] a jak je zmíněno výše, myslí si, že Milton Friedman je neokonzervativec. Ale někdy během svého výzkumu, možná když Friedman zemřel a každé noviny a časopis o něm psaly, si uvědomila, že do svého příběhu nemůže světového gurua volných trhů zahrnout.

Uvážíme-li Kleinové spolupracovníky uvedené v knize (pokud vynecháme všechny výzkumníky v terénu), pracovalo s ní na její knize 12 (ostatních) výzkumníků. Mohlo to být tak, že některým z těchto výzkumníků bylo nařízeno, aby prošli Friedmanovy knihy, články a rozhovory kvůli slovům a větám, které mají souvislost s šoky a krizemi? Nadšení výzkumníci sbírali citáty a dali je Kleinové, které z nich vytvořila koláž, jež seděla na její příběh. To by vysvětlovalo, proč chápe Friedmanova slova jako opak toho, co odhalí kontext a proč mlčí, kdykoliv jeho slova vyrací její interpretaci, dokonce i když se rozpory objevují ve stejných rozhovorech a článcích, z nichž sama cituje.

Toto je pouze hypotéza. Ale je to mnohem přitažlivější vysvětlení než druhá možnost, sice že Kleinová vědomě podvádí své čtenáře, i když snadná kontrola jejích zdrojů odhalí nesrovnalosti.

6 Šok a hrůza

I když se Kleinová plete ohledně Friedmana, mohla by mít pravdu ve svém širším argumentu, že je snazší liberalizovat v čase krize, a že existuje blízký vztah mezi ekonomickou liberalizací a násilím a diktaturami. Podává příklady diktatur, které liberalizovaly ekonomiku, jako Chile a Čína, ale rovněž prezentuje metaforická spojení mezi „šokovou terapií“ v ekonomice a elektrickými šoky jako způsobu mučení. Spojuje je to, že obojí má vymazat minulost a vytvořit něco nového – mučení je „metaforou logiky, na které stojí šoková doktrína.“[30] A hodně argumentuje tím, že elektrické šoky byly někdy používány v zemích, které se pokusily reformovat ekonomiku – jako v Pinochetově Chile nebo v Iráku Americkými jednotkami.

Není to subtilní. Začíná s Ewenem cameronem, psychiatrem, který používal elektrické šoky a jiné myšlení ovlivňující techniky na nic netušících pacientech jako část projektu CIA. Další kapitola, o svobodném obchodu a svobodných trzích, je pojmenovaná „Jiný doktor šoku“. A samozřejmě, později v knize jsou

[28] Naomi Klein, „The Rise of Disaster Capitalism,“ *The Nation*, 2. Května 2005.
[29] Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, strany 17,53.
[30] Ibid., strana 15

elektrické šoky a šoková terapie spojeny v americké vojenské strategii „šoku a hrůzy“ a Irácké invazi. Šok-Šok-Šok. Chápeš?

Schovaný v Kleinové slovech je skutečný argument – fakt, že několi diktatur v posledních letech liberalizovalo své ekonomiky, a že některé z nich rovněž mučily své oponenty. Ale jak silné je toto spojení? Pokud se podíváme na statistiku ekonomické svobody světa (Economic Freedom of the World – EFW) Fraserova Institutu, zjistíme, že pouze čtyři ekonomiky o kterých máme údaje, se vůbec od roku 1980 neliberalizovaly.[31] Všechny ostatní ano. Samozřejmě, to také znamená, že uvidíme ekonomickou liberalizaci i v brutálních diktaturách, stejně jako v mírumilovných demokraciích.

Kleinová se opírá o svou osobní interpretaci anekdot a příkladů a nikdy se nesnaží své argumenty podpořit širší statistickou evidencí. Mezi ekonomickou svobodou na jedné straně a politickými právy a občanskými svobodami na straně druhé je velmi silná korelace. Čtvrtina zemí s nejvyšší ekonomickou svobodou dosahuje v průměru výsledku 1.8 v míře politické politických práv od Freedom House (1 = nejsvobodnější, 7 = nejméně svobodný), druhá nejsvobodnější čtvrtina dosahuje výsledku 2.0, třetí 3.4 a nejméně ekonomicky svobodná čtvrtina zemí má v průměru hodnocení 3.4. V průměru je ekonomicky nejsvobodnější čtvrtina více demokratická než Taiwan a ekonomicky nejméně svobodná skupina je méně demokratická než Nigérie.[32]

7 Jak udělat liberalismus násilným

Průzkum Pew Research Center z roku 2007 ukazuje, že v 41 z 46 zahrnutých zemí, kde si myslí, že většina lidí s má lépe v ekonomice svobodného trhu, je politická pluralita. Ve většině zemí si to myslí valná většina lidí. Kleinová nám nikdy neukazuje žádné průzkumy pouazující na opak, aby prokázala, že svobodné trhy jsou nepopulární.[33] Stejně tak nemluví o rapidně liberalizujících demokraciích jako Island, Irsko, Estonsko, Austrálie nebo Spojené Státy během osmdesátých let, kde se reformy těšily opakované podpoře v několika volbách. Tyto země prostě nejsou dostatečně nedemokratické a brutální.

Nicméně, zabývá se Británií pod Margaret Tatcherovou a tvrdí, že se i Tatcherová při reformách spoléhala na šoky a násilí. Tatcherová vyhrála volby v roce 1983 díky podpoře, jež získala z války o Falklandy –což žádným způsobem nedokazuje „kalamitní kapitalismu“ jako úmyslnou strategii, neboť to byla válka, kterou nezačala. Kleinová se nikde nezmiňuje, že dalším důvodem pro Tatcherové rostoucí popularitu bylo, že se ve stejném období Britská ekonomika výrazně zlepšila, což by nesedělo s argumentem, že liberalizace škodí lidem. (Jedna studie dokonce detailně zkoumala souslednost událostí a ukázala, že Toryové z války získali pouze tři procentní body, zbytek ze zlepšení ekonomických vyhlídek.[34]

[31] James Gwartnez a Robert Lawson, *Economic Freedom of the World, 2007* (Vancouver: Fraser Institute, 2007)

[32] Gwartney a Lawson, 2007, strana 27

[33] „Pew Global Attitudes Project: Spring 2007 Survey,“ Pew Research Center 2007

[34] David Sanders, Hugh Ward, David Marsh, „Goverment popularity and the Falklands War:

Kleinová se dále snaží svázat Tatcherovou s násilím poznámkou o tom, že zavřela státen vlastněné uhelné doly navzdory stávkám v letech 1984–1985, což vedlo k policejnímu násilí. „Tatcherová na stávkující vypustila plnou sílu státu," píše Kleinová,[35] a rovněž konkrétně zmiňuje útok 8000 pořádkových policistů na stávkující v Orgreave v Červnu 1984.[36] Kleinová nezabíhá do žádných detailů a snaží se navodit dojem, že Tatcherová poslala policii, aby zaútočila na stávkující, protože stávkovali. Ale k násilí došlo proto, že stávkující se snažili zablokovat více dolů a zastavit horníky, kteří chtěli pracovat, přičemž tak činili pokusy o rozbití policejních řad a házením kamenů dokud policie neodpověděla na útok. Vskutku, byla zde policejní brutalita, ale začalo to jako způsob, jak ochránit pokojné doly, horníky a policisty, ne jako způsob jak vnutit ideologii silou.

Více Kleinové argumenty poškozuje to, že Tatcherová nezaváděla *nepopulární* reformy. Naopak, průzkumy během stávky ukázaly, že byla systematicky proti stávkujícím, a že tato opozice ještě během stávky rostla. V Prosinci 1984 bylo 26 procent převážně na straně horníků a 51 procent na straně zaměstnavatelů. Pouze 7 procent schvalovalo metody stávkujících a 88 je neschvalovalo.[37] Kleinová to má zpřeházené. Nebyla to primárně Tatcherová, kdo použil násilí k prosazení nepopulárních myšlenek, byli to stávkující, kdo použili násilí, aby zabránili populárním thatcherovským myšlenkám.

8 Jak udělat násilí liberálním

Podstatou argumentu Kleinové je, že reformy prosazující svobodné trhy pohodlně koexistují s nejbrutálnějšími diktaturami – a nejen koexistují. Ve světě Kleinové, brutalita a mučení v autoritářských režimech jsou prostředkem pro vládnoucí třídu k prosazení liberálních ekonomických reforem. Je pro ni důležité, že Chile není vyjímka, protože pokud by byla, mohl by mít Friedman pravdu, když řekl, že překvapivou věcí nebylo to, že trh fungoval, ale že mu generálové dovolili fungovat. Vskutku, je lákavé vidět Chile jako příklad, jež by šlo použít na podporu Friedmanových argumentů, že úspěšná ekonomika může mírnit brutální režim a nakonec obnovit dekomracii. Kleinová musí tudíž ukázat, že několik dalších brutálních diktatur bylo rovněž liberálními reformátory. Aby nemluvila pouze o Chile, rovněž zahrnuje Argentinskou vojenskou diktaturu let 1971–83. Na základě těchto dvou příkladů může prohlásit, že jižní část latinské Ameriky je místo, kde „se zrodil současný kapitalismus"[38]. Dokonce nazývá vlády těchto dvou zemí „juntami Chicagské školy."[39]

Skutečně, v Argentině byli poradci z University of Chicago. Chicagští eko-

A reassessment," *British Journal of Political Science 3*, 1987)

[35] Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, strana 138

[36] Popis událostí v Orgreave se snačně liší, ale i levicové publikace uznávají, že stávkující policii vyprovokovali. Viz Tristram Hunt, „The Charge of the Heavy Brigade," *The Guardian* 4. Září 2006, http://www.guardian.co.uk/theguardian/2006/sep/04/features5.

[37] *British Political Opinion 1937-2000: The gallup Polls,* ed. Anthony King (London:Politico's, 2001).

[38] Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, strana 97.

[39] Ibid, strana 90.

nomové jsou velmi žádané všude po světě, takže byli na mnoha místech a tento fakt slouží jako bohatý zdroj pro Kleinové konspirační teorii. Nicméně reformy podporující svobodný trh byly v Argentině sotva rozpoznatelné. V indexu ekonomické svobody EFW jdoucím od 1 (nejméně svobodný) po 10 (nejvíce svobodné), se Argentina posunula z 3.25 v roce 1975 na 3.86 v roce 1985. Je zajímavé porovnat tyto výsledky s ekonomickou svobodou v zemích, které Kleinová zmiňuje jako dobré alternativy k brutálním „neoliberálním“ modelům. Takové srovnání ukazuje, že Argentina zaostávala za vzrůstem svobody dosaženého v nenásilném Švédsku, které se posunulo z 5.62 na 6.63 mezi roky 1975 a 1985. Švédsko je země, kterou Kleinová chválí za praktikování „demokratického socialismu“[40]. Nebo se podívejme na Malajsii, jež se posunula od 6.43 na 7.13 a jež je dalším příkladem „smíšených, řízených ekonomik“, kterým dává Kleinová přednost.[41] Ale Argentina mučila, takže v Kleinové světě musí být na rychlé cestě k liberalismu.

Podle Kleinové, jižní cíp latinské Ameriky byl „prvním místem, kde současné náboženství nedotčených svobodných trhů uniklo sklepním dílnám University of Chicago a bylo aplikované ve skutečném světě.“[42] Ve skutečnosti, potom, co prý vojenská diktatura zaváděla tyto myšlenky s náboženským zápalem, Argentinská ekonomika byla *méně* svobodná než všechny východoevropské komunistické ekonomiky sledované EFW, včetně Polska Maďarska a Rumunska.[43]

Jak dokáže Kleinová proměnit ekonomiku, která byla v roce 1985 méně liberální než plánované ekonomiky východní Evropy v Chicagskou laboratoř? Opět spoléhá na imaginativní metafory. Například, někteří Argentinští vězni byli odlišťováni tím, že byli nuceni vybrat si mezi více mučením pro sebe a více mučením pro spoluvězně. Jelikož si Kleinová myslí, že svobodný trh je hra s nulovým součtem, interpretuje toto zneužívání jako zůsob, jak přinutit vězně, aby se stali individualisty. Podle Kleinové „se podřídili étosu hrdlořezů v srdci laissez-faire kapitalismu“[44]

A na další straně přináší ilustrativní spojení: Luxusní obchodní dům v Buenos Aires byl postaven na místě dřívějšího centra mučení. Kleinové závěr: „Projekt Chicagské školy v latinské America byl celkem doslova postaven na tajných mučících táborech.“[45] Takže pokud by tam místo toho postavili úřad sociálního zabezpečení, šlo by o grafický důkaz blízkosti mučení a státu blahobytu?

Argumentace často nezachází tak daleko jako v těchto příkadech, ale Kleinová často přehání svobodně-tržní prvky ve všem, co může asociovat s krizí. Například píše, že politici v USA využili hurikán Katrina k zavedení „fundamentalistické verze kapitalismu“ v New Orleans.[46] To je její interpretace zavádění více charterových škol–veřejně financovaných a kontrolovaných škol, řízených nejčastěji neziskovými skupinami, jež si Kleinová plete s Friedma-

[40] Ibid, strana 450.
[41] Ibid, strana 267.
[42] Ibid, strana 102.
[43] Gwartney a Lawson, 2007.
[44] Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, strana 113.
[45] Ibid, strana 114f.
[46] Ibid, strana 6.

novým návrhem na zavádění poukazového školského systému. Přehání nejen druh změny, ale rovněž její rozsah. Píše, že školská rada řídila 123 veřejných škol, ale po hurikánu pouze 4, přičemž počet charterových škol se zvýšil ze 7 na 31. Nezmiňuje se už, že toto byla situace těsně po hurikánu jakožto důsledek toho, že školská rada byla mnohem pomalejší v znovuotevírání svých škol. V Září 2007 řídila rada 47 škol a bylo zde 44 charterových škol.[47]

Na dalším místě dezinterpretuje myšlenky ekonoma Johna Williamsona, který zavedl termín „Washington Consensus," tím, že vkládá slovo „všechen" před jeho doporučení, že „státní podniky by měly být privatizovány." Ve skutečnosti byl ovšem Williamson proti všeobecné privatizaci. Místo toho poporučoval, že by si státy měly podržet podniky, ke kterým je obtížné vytvářet konkurenci (zmiňuje veřejnou dopravu), nebo pokud se vyskytují externality (například dodávka vody).[48] Ale pro Kleinovou je důležité vykreslit Williamsona jako radikála ze dvou důvodů. Ten první je, že to napomáhá k vyobrazení institucí Washington Consensus (vláda USA, MMF, Světová banka) jako radikálních friedmanovských organizací a jako součásti globální Chicagské křížové výpravy. Druhý důvod je ten, že Williamson je jediný ekonom, u něhož skutečně našla citaci, ve které se ptá, zda může být dobré vyvolat menší krizi (inflaci) k získání podpory k reformám. Šlo pouze o otázku na konferenci v roce 1993, jež měla vyvolat diskusi, ale to samo o sobě stačilo Kleinové, aby na další straně napsala, že to je nyní „součástí globální strategie" a v průběhu zbytku knihy píše, jako kdyby šlo o něco, v co nyní věří všichni liberální ekonomové.[49]

9 Přepsané náměstí Tiananmen

Kleinová vidí Čínu jako další příklad země, kde vůdci přijali Friedmanovy myšlenky a násilným způsobem vynutili tržní reformy. Pro svou argumentaci přepisuje historii masakru na náměstí Nebeského Klidu v roce 1989 a tvrdí, že protestující především protestovali proti ekonomické liberalizaci. Podle Kleinové, Komunistická strana, vedená Dengem Xiaopingem, zaútočila na studenty, aby zachránila svoj svobodně-tržní program a zavedla ještě rozsáhlejší reformy zatímco lidé byli stále v šoku.

Jak to Kleinová dělá v mnoha případech, začíná opatrně tím, že cituje čínskéhoo levicového intelektuála a podotýká, že to je jedna interpretace. Ale brzy, aniž by přinesla jakoukoliv novou evidenci podporující tuto pozici, převezme tuto interpretaci jako svou vlastní a sebevědomě prohlásí, že protestující pro-

[47] Jan Arild Snoen, „Skolene i New Orleans trengte sjokkterapi," *Dagbladet*, 28. Září 2007. Kleinová se zmiňuje, že „mnoho afroamerických rodičů" v New Orleans protestovalo proti větší volbě ve vzdělání, jelikož ji viděli jako „způsob, jak zvrátit výhody hnutí za občanská práva." Nezmiňuje se, že afroameričané jsou na národní úrovni skupinou, která nejvíce sympatizuje s školskými poukazy. Průzkum z loňského roku ukázal, že 45 procent celkové populace a 68 procent afroameričanů podporovalo poukazy. William G. Howell, Martin R. West a Paul E. Peterson, „What Americans Think about Their Schools," *Education Next* 7, číslo 4, (2007).

[48] John Williamson, „What Washington Means by Policy Reform," v *Latin American Adjustment: How Much has Happened?* ed. John Williamson (Washington: Peterson Institute for International Economics, Duben 1990).

[49] Naomi Klein, „the Shock Doctrine", strana 256 a dále.

testovali proti „specifickému friedmanovskému charakteru reforem“ a že „šok z masakru... umožnil uskutečnění šokové terapie.“[50] A ve zbytku knihy toto uvádí jako další příklad toho, jak trhy a násilí jdou ruku v ruce.

Pokud ale studenti protestovali proti ekonomickým reformám, zřídka vyjádřili tuto nespokojenost. Místo toho demostrovali ve prospěch demokracie, transparentní vlády a rovnosti před zákonem a proti byrokracii a násilí.[51] Skutečný příběh je tedy velmi odlišný od toho, který vypráví Kleinová. Protestující se nejdříve shromáždili, aby uctili památku bývalého ústředního tajemníka Hu Yaobanga, jednoho z nejvýznamnějších čínských reformátorů. Tito studenti a intelektuálové chtěli demokratické reformy, konkrétně svobodu slova. Protesty rostly a zahrnuly všechny, kdo požadovali demokratickou reformu, jak ty, kdo chtěli více ekonomických reforem, tak ty, kdo jich chtěli méně (část, se kterou Kleinová ztotožňuje celý protest).

Nic nenasvědčuje tomu, že se většina vedení strany rozhodla ukončit demonstrace silou, protože chtěla zachránit svobodně-tržní projekt, jak tvrdí Kleinová. Chtěli zachránit moc strany a většina byla tvořena ekonomickými konzervativci, kteří byli skeptičtí vůči liberalizaci. Někteří dokonce z principu odmítali navštívit zóny volného obchodu.[52] A reformy se po masakru nezrychlily, jak píše Kleinová. Poprvé od svého početí se zastavily.

Podívejme se na nejstálejšího propagátora volných trhů ve vedení. Ústřední tajemník Zhao Ziyang. Zhao byl pronásledován, protože podpořil protestující, a strávil zbytek života v domácím vězení. Friedman se s ním setkal v Pekingu v roce 1988 a napsal mu dopis s radami–další setkání s tyranem, z něhož ho Kleinová viní. Zhaovi rivalové, včetně premiére Li Penga, který prosazoval násilné potlačení protestů, se nyní snažili zvrátit tržní reformy a obnovit vládu nad ekonomikou. Konzervativci vinili z nepokojů otevřenost a Dengova pozice ve straně byla oslabena. Sotva začátek šokové terapie, náměstí Tiananmen bylo skoro koncem ekonomické liberalizace Číny. Kleinová píše, že „Tiananmen vydláždilo cestu pro radikální transformaci beze strachu z rebelie.“[53] Ale podle EFW, Čína byla ve skutečnosti méně ekonomicky otevřené v roce 1990 než byla v roce 1985–posunula se z 5.11 na 4.91 na škále od 1 do 10.

Kleinová falšuje chronologii a je si toho zřejmá, neboť píše, že Deng otevřel Čínskou ekonomiku „ve třech letech okamžitě po krveprolití.“[54] Musí změnit význam „okamžitě“ na „tři roky,“ neboť po tři roky následující po Tiananmen reformní hnutí stagnovalo. Deng byl přinucen veřejně nastartovat liberalizaci na jaře 1992, i když mu bylo 87 let a formálně odešel do důchodu. Jeho „jižní pouť“ byla cesta naplněná řečmi a navazováním spojenectví pro záchranu reformního programu. Národními médii nebyla tato cesta zpočátku sledována, neboť ta byla

[50] Ibid, strany 187, 190.

[51] Viz například Liu Xiaobo et al., „June 2 Declaration of a Hunger Strike,“ v *China's Search for Democracy: The Student and Mass Movement of 1989,* ed. Suzanne Ogden et al. (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1992).

[52] Jonathan Fenby, „The Tiananmen Square Peg,“ *Comment Is Free,* 10. Září 2007, http://commentisfree.guardian.co.uk/jonathan_fenby/2007/09/the_tiananmen_square_peg.html .

[53] Naomi Klein, strana 189.

[54] Ibid, strana 190.

pod kontrolou Dengových rivalů. Deng dokonce musel psát články na podporu své agendy pod pseudonymem aby byly zveřejněny. Úspěšně ale získal místní podporu a vytvořil spojenectví s provinčními guvernéry, kteří podporovali liberalizaci. Až tehdy se váhavý prezident Jiang Zemin rozhodl Denga podpořit. Po skončení cesty o ní začala referovat média a znovu začaly reformy.

Aby ukázala, že k radikálním ekonomickým reformám může dojít pouze v diktaturách, Kleinová uzavírá srovnáním Číny a demokratického Polska na konci 80. a začátkem 90. let:

> V Číně, kde stát použil bezskurpulózní metody teroru, mučení a vraždění, výsledek byl, z tržního pohledu, jednoznačný úspěch. V Polsku, kde byl použit pouze šok ekonomické krize a rapidní změny–a nedošlo k přílišnému násilí–se účinky šoku nakonec vytratily a výsledky byly mnohem nejednoznačnější.[55]

Znovu Kleinová prostě zmíní závěry, aniž by je podpořila jakoukoliv statistikou. Pokud se podíváme na data EFW, uvidíme, že zde opět Kleinová nezmiňuje fakta ve svém úsilí poukázat na spojení mezi násilím a ekonomickým liberalismem. Čína je daleko za Polskem co se ekonomické svobody týče a zlepšovala se mnohem pomaleji. V roce 1985 byla Polská ekonomika mnohem méně otevřené s hodnocením 3.93 proti Čínskému 5.11. V roce 1995 ji Polsko dohnalo a obě země byly ohodnoceny 5.3. V roce 2005 bylo demokratické polsko daleko v předstihu shodnocením 6.83 proti Čínskému 5.9.[56]

10 Konzervatismus velkého státu

Kleinové argument, že krize prospívá svobodným trhům a omezenému státu je přinejmenším kontroverzní. Ve skutečnosti politici a vládní představitelé často používají krize jako příležitosti ke zvýšení svých rozpočtů a moci. První světová válka vedla ke komunismu v Rusku a hyperinflace a deprese vedly k národnímu socialismu v Německu. Válka a katastrofy jsou sotva přáteli svobody. Ekonomický historik Robert Higgs ukázal ve své nyní již klasické práci *Crisis and Leviathan,* že k růstu amerického státu došlo během krizí jako Velké hospodářské krize a během světových válek.[57] Když krize skončí, stát se nevrátí do svého původního stavu, ale zachová si část moci a peněz, které si přivlastnil, aby se vypořádal s krizí. Stát, nikoliv trh, roste na krizi.

„Válka je přítelem státu ... V čase války stát bere moc a dělá věci, jež by obyčejně nedělal," řekl slavný ekonom na vysvětlenou proč byl proti Irácké válce. Ten ekonom byl Milton Friedman–člověk, o kterém Kleinová prohlašuje, že prahnul po válce a katastrofách, aby protlačil laissez-faire.[58] Friedman měl ohledně Irácké války pravdu. Bushova vláda využila válku k ohromnému rozšíření moci federální vlády a Bush navýšil federální rozpočet více než jakýkoliv

[55] Ibid, strana 191.
[56] Gwartney a Lawson, 2007.
[57] Robert Higgs, *Crisis and Leviathan* (New York: Oxford University Press, 1987).
[58] Milton Friedman, „Friedman's Heresy Hits Mainstream," interview s Carolyn Lockhead, *San Francisco Chronicle,* 5. Června 2005.

prezident od Lydona Johnsona (další válečný prezident), a to dokonce i po vynechání rozpočtu armády a národní bezpečnosti.[59] A toto není pouze dojem zklamaných libertariánů. Průzkum v 15 klíčových obvodech těsně před volbami uprostřed prezidentského volebního období v roce 2006 ukázal, že více než 55 procent amerických voličů řeklo, že Republikáni jsou strana podporující velký stát.[60]

Mohlo by se zdát, že pro Kleinovou bude obtížné vysvětlit tuto výraznou vyjímku v její tezi. Ale není. Místo toho používá Spojené Státy po 11. září jako hlavní příklad *pro* svou tezi. Tvrdí, že terotistické útoky poskytly Bushově vládě příležitost k zavádění Friedmanových myšlenek tím, že pomohli přátelům v průmyslu zabývajícím se obranou a bezpečností k novým smlouvám a nevídaným sumám peněz. Kleinová nikdy jasně nevysvětluje proč je toto friedmanovské. Ve skutečném světě Friedman „vždy zdůrazňoval mrhání v rozpočtu obrany a nebezpečí jež pro politickou svobodu představuje militarismus," slovy jeho životopisce, Lannyho Ebensteina.[61] Pro Kleinovou je možné vykreslit toto spojení z jediného důvodu–Kleinová nikdy jasně nedefinuje co jsou a nejsou Friedmanovy myšlenky a nic neukazuje na to, že by jim porozuměla. Díky tomu si plete Friedmanův liberalismus omezeného státu jak s neokonzervatismem a vyloženým korporativismem–poskytování zvláštních privilegií korporacím nad rámec toho, co by získaly bez vládní pomoci.

Jak to vidí Kleinová, v Bushově Americe „máte korporativismus: velké podniky a velký stát kombinují svou moc k regulaci a ovládání občanů."[62] To zní, jakkoliv je to nepravděpodobné, jako zdravá libertariánská kritika úřadů. Jediný problém je, že Kleinová si myslí, že to je „vrchol kontrarevoluce započaté Friedmanem,"[63] a že Bushův tým, který ji zaváděl, je „tvrdé friedmanovské jádro."[64]

I když federální vládá poruší všechna pravidla v knize Miltona Friedmana, Kleinová z toho viní jeho. V jednom místě píše Kleinová o nedostatku otevřenosti v Irácké ekonomice:

> Všechny ... Americké korporace jež byly v Iráku, aby využily rekonstrukce, byly součástí široké protekcionistické kliky, zatímco Americká vláda vytvořila jejich trhy válkou, zakázala jejich konkurenci účastnit se závodu a pak jim zaplatila za práci, přičemž jim ručila za zisk–vše na účet daňového poplatníka.[65]

Opět, toto by byla výtečná friedmanovská kritika toho, jak vlády obohacují své přátele na úkor otevřené konkurence a daňových poplatníků, nebýt toho,

[59] Stephen Slivinski, *Buck Wild: How Republicans Broke the Bank and Became the Party of Big Goverment* (Nashville:Nelson Current,2006), strana 149.

[60] Viz http://www.clubforgrowth.org/2006/11/new_poll_people_want_limited_g.php . Kleinová píše, jako kdyby Friedman podporoval republikánskou moc, i když se konzistentně vyjadřoval ve prospěch dělení vlády jako nejlepšího způsobu jak kontrolovat stát.

[61] Lanny Ebenstein, strana 232.

[62] Naomi Klein, *The Shock Dostrine,* strana 307.

[63] Ibid, 299

[64] Ibid, 298

[65] Ibid, strana 355.

že Kleinová končí odstavec slovy: „Křížová výprava Chicagské školy ... konečně dosáhla svého zenitu v tomto korporátním Novém Řádu.“[66]

Kleinová opakovaně ztotožňuje libertarianismus (nebo „neoliberalismus“) s neokonzervatismem. Myslí si, že jsou jedno a to samé a dokonce nazývá Cato Institute neokonzervativním think tankem, dvakrát.[67] Píše o „neokonzervativním hnutí–tvrdém friedmanovském jádru.“[68] Takže pokaždé, když Bush rozšíří moc státu k prosazování konzervativních cílů a pokaždé, když Spojené státy něco udělají v Iráku jako důsledek okupace, Kleinová za to činí odpovědným Miltona Friedmana a další libertariány jako Cato Institute, ačkoliv oba byli jak proti růstu vládní moci, tak proti Irácké válce.

Je zřejmé, že Kleinová neví, co neokonzervatismus je a neobtěžovala se to zjistit. Píše, že Friedman byl neokonzervativec a tvrdí, že neokonzervativci prahnou po „odstranění veřejné sféry, absolutní svobodě pro korporace a sociálních výdajích osekaných na kost.“[69]

Zakladatel Amerického neokonzervatismu, Irving Kristol, definuje myšlenky hnutí poněkud odlišně. V roce 1979 vysvětlil: „Neokonzervativci nejsou v žádném smyslu libertariáni. Kozervativní stát blahobytu je zcela v souladu s neokonzervativní perspetivou.“ Svůj postoj zopakoval v nedávném prohlášení: „Neokonzervativci necítí takový druh znepokojení či strachu z růstu státu v posledním století, vidí ho jako přirozený, vskutku nevyhnutelný.“ A pokud jsou mezi neokonzervativci a libertariány podstatné rozdíly v domácí politice, jejich rozpory v zahraniční politice jsou ještě jasnější. To friedmanovské jádro musí být vskutku ohromné, když zahrnuje tak divoce protichůdné názory!

11 Sebevražedný impuls

Kleinová si rovněž plete libertarianismus s korporativismem, když tvrdí, že daněmi hrazený korporátní blahobyt je zenitem Chicagské svobodně-tržní revoluce. Kleinová uznává, že korporátní blahobyt není tím, co Chicagští liberálová původně propagovali: „Ale není to degenerace; právě sem vedla křížová výprava Chicagské školy se svou trojitou posedlostí–privatizací, degerulací a útoky na odbory.“[70] Už ale nevysvětluje, proč by takové oddělení vlády a ekonomiky vedlo k více kamarádíčkování a korporátnímu blahobytu. Jediný její argument nechává otevřenou odpověď–došlo k tomu v zemích, které byly vedeny lidmi, jež ona považuje za friedmanovské a friedmanovští jsou proto, že obohacují firmy, když mají příležitost.

Myšlenka se zdá být taková, že Friedman a další libertariáni mají rádi korporace, takže pokud vlády poskytují korporacím smlouvy, dotace, ochranu a privilegia, musí to být friedmanovské - až do morku kostí. Na některých místech se zdá, že si myslí, že jakákoliv politika je neoliberální, zahrnuje-li soukromé

[66] Ibid, strana 355.
[67] Ibid, strany 15, 322.
[68] Ibid, strana 322.
[69] Ibid, strana 15
[70] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 316

společnosti–například pokud soukromá společnost vyrábí odposlouchávací zařízení. Je-li její neporozumění neokonzervatismu výsledkem neznalosti, toto zmatení je důsledkem toho, že je svedena klasickou levicovou rétorikou. Libertariáni byli vždy obviňováni svými oponenty, že chtějí obohatit korporace, takže pokud něco obohacuje korporace, musí to být libertariánské.

Zde je Kleinové interpretace Friedmanova pohledu na věc:

> Rozuměl tomu tak, že v normálních podmínkách jsou ekonomická rozhodnutí vytvářena na základě tlaku soupeřících zájmů–pracovníci chtějí práci a zvyšování mzdy, vlastníci chtějí nízké daně a uvolněnou regulaci a politici musí nastolit rovnováhu mezi těmito soupeřícími silami.[71]

Právě proto friedmanovci potřebují krize, neboť ty naruší „normální podminky“ a umožní pomoci vlastníkům a vyhovět jejich zájmům, zatímco lidé mají příliš mnoho starostí s jinými věcmi. Kleinové slova zní jako shrnutí něčeho, co Friedman řekl, ale Kleinová nikde nevysvětluje, kde „tomu tak rozuměl.“ Není zde žádná poznámka pod čarou. Důvodem je to, že tohle není Friedmanův pohled na věc. Naopak, tvrdil, že „práce a zvyšování mzdy“ jsou dlouhodobým důsledkem „nízkých daní a uvolněné regulace.“ Rovněž si ale myslel, že korporátní lobyistické zájmy se často snaží zničit tyto prospěšné účinky.

Nejspíš by se těžko hledal nějaký ekonom, který by vytrvaleji než Friedman varoval proti tomu, jak korporace a kapitalisté konspirují proti veřejnosti, aby získali speciální privilegia, dotace a ochranu. Jak Friedman poukázal:

> Obchodní společnosti obecně nejsou ochránci svobodného podnikání. Naopak, jsou jedním z hlavních zdrojů nebezpečí ... Každý podnikatel je pro svobodu pro všechny ostatní, ale co se jeho týče, to je jiná písnička: Musíme mít tohle clo, abychom se ochránili proti konkurenci ze zahraničí. Musíme mít tuhle zvláštní provizi v daňovém zákoně. Musíme mít tamtu dotaci.[72]

Friedman označoval tento hon za privilegii „sebevražedným impulsem obchodní komunity,“ což byl rovněž název přednášky, kterou několikrát přednášel. Bylo to stálé téma ve Friedmanových pracích. V první epizodě svého klasického televizního pořadu „Free to Choose“ to vypadá skoro jako kdyby se Friedman trefoval do Kleinové popisu Friedmana samotného:

> Nemyslím, že je správné nazírat na situaci optikou průmyslník versus stát. Naopak, jeden z důvodů, proč jsem pro méně státu je ten, že když máte více státu, průmyslníci ho převezmou, oba se spojí a vytvoří koalici proti obyčejnému dělníkovi a obyčejnému spotřebiteli. Myslím, že podnikání je úžasná instituce za předpokladu, že musí čelit konkurenci na trhu a nemůže uspět s ničím jiným než s vytvořením lepšího produktu za nižší cenu; a to je důvod, proč nechci, aby do toho vstupoval stát a pomáhal podnikatelské komunitě.[73]

[71] Ibid, strana 140.
[72] Milton Friedman, „Which Way for Capitalism?“ *Reason,* Květen 1978.
[73] Milton Friedman, *Free to Choose 1: The Power of the Market,* 1980.

Friedmanův popis toho, jak systém pracuje je velmi podobný Kleinové: „Velký Stát spojí síly s Velkým Podnikáním, aby rozdělili prostředky shora.“[74] Rozdíl je samozřejmě v tom, že Kleinová obviňuje Friedmana z podpory tohoto stavu. Friedman, sotva obhájce korporátního blahobytu, byl naopak jedním z jeho nejstálejších oponentů: „Soukromé podnikání má právo obdržet odměny za úspěch jen tehdy, pokud současně nese náklady neúspěchu... žádné překážky, žádné dotace, to by mělo být pravidlem.“[75]

Místo toho, aby obviňovala Friedmana z toho, že říká opak toho, co ve skutečnosti řekl, Kleinová by mohla argumentovat tím, že korporátní blahobyt je nechtěným důsledkem otevřené ekonomiky a omezeného státu. Přitom nám ale neposkytuje argumenty pro tuto korelaci a její příklady podporují opačný pohled. Píše o Ruských oligarších, o USA po 11. září a o privativaci v Latinské Americe. Ale oligarchová a mnoho Latinskoamerických dohod bylo výsledkem toho, že byli z procesu vynecháni outsideři a cizinci, což Kleinová přiznává, ale nevidí příslušné důsledky.[76] Korporátní blahobyt v USA a v Iráku je výsledkem masivního nárůstu veřejných výdajů a–podle samotné Kleinové–zamezení konkurence při udílení zakázek. Antifriedmanovské do morku kostí.

12 Postoje k demokracii

Pokud odstraníme očividná nedorozumění a nesrovnalosti, z Kleinové argumentu proti libertarianismu a Miltonovi Friedmanovi v Šokové doktríně mnoho nezbývá. Je jejím argumentem proti hnutí skutečně to, že jeho guru ekonom používali krize, aby přiměl lidi přijmout jeho myšlenky a lichotil fašistickým a komunistickým diktátorům, aby získal jejich podporu? Že jeden z ekonomových známých následovníků má pouze hezká slova pro diktátory, politické vrahy a teroristy, mají-li jen správné postoje k trhu? Že tyto postoje pohodlně existují vedle politického útlaku?

Pokud je tomu tak, má Kleinová problém. Je tomu tak proto, že ten ekonomický guru je její vlastní oblíbenec, Britský ekonom John Maynard Keynes, který se dostal do popředí díky Velké hospodářské krizi a druhé světové válce, který nazval Sovětský Svaz „impozantním,“ a který vysvětloval, že jeho myšlenky byly adaptovatelné na totalitární systém úvodu k Německému překladu jeho *Obecné teorie* v roce 1936.[77] A následovníkem je samotná Naomi Kleinová, která má jen slova chvály pro Kubu[78], Che Guevaru[79] a Hizballáh[80], když je zmiňuje ve své knize, a která obhajovala Iráckého radikálního vůdce Muqtadu al-Sadra jako představitele hlavního proudu v Iráku a jako někoho, kdo bohuje

[74] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 286.
[75] Friedman a Friedmanová, *Two Lucky People,* strana 593.
[76] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strany 15, 231.
[77] John Maynard Keynes, „Foreword to the German Edition,“ *General Theory,* http://tmh.floonet.net/articles/foregt.html . Pro Kleinové chválu Keynese, viz Naomi Klein, strana 53-57.
[78] Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, strana 456.
[79] Ibid, strany 104, 443.
[80] Ibid, strana 461.

pouze v sebeobraně.[81] A vůdcové, kteří zavádějí „ekonomický nacionalismus," jak požaduje Kleinová, jsou lidé jako Vladimír Putin, Hugo Chavéz a Mahmoud Ahmednížád, kteří tak činí současně s likvidací nezávislých a demokratických institucí. Jinými slovy, Kleinové, zdá se, nevadí diktátoři, pokud nesnižují daně a obchodní překážky.[82]

Kleinové interpretace Ruska v 90. letech odhaluje její postoj k demokracii. Obviňuje Ruského prezidenta Borise Jelcina, že na podzim roku 1993 zničil demokracii, když ignoroval protijelcinovskou většinu v parlamentu. Když zákonodárci obsadili budovu a požadovali jeho rezignaci, Jelcin rozpustil legislativu silou a požadoval nové volby. Kleinová podotýká, že v parlamentním táboře byly „proto-fašistické" skupiny, ale nezdá se, že by jí to vadilo–když bojujete za demokracii, nemůžete si být vybíraví ohledně svých přátel, jak se zdá. Přitom Fred Kaplan, jeden z reportérů, kteří navštívili komunistické a ultranacionalistické okupanty, nazývá tento popis „směšným":

> Byl jsem jedním z mnoha reportérů, kteří strávili děsivé odpoledne v parlamentní budově hovorem s ozbrojenými, alkoholem páchnoucími okupanty v těžkých botách. Věřte mi–a Kleinová by měla, neboť cituje jednu z mých reportáží pro *Globe*, která popisuje střelbu vojáků na budovu další ráno–mezi tou skupinou nebyli žádní demokraté.[83]

Opět musela Kleinová změnit chronologii, aby se hodila jejím argumentům. Tvrdí, že Jelcin rozpustili násilně parlament, aby zavedl šokovou terapii. Ale jediná šoková terapie v Rusku–zrušení řízení cen a měny–se udála více než rok a půl předtím. Mezitím Jelcin nahradil liberálního premiéra Jegora Gajdara technokratem Viktorem Černomyrdinem a použil téměř 7 miliard dolarů k záchraně státem vlastněných továren. Ale to není nejpodstatnější. Něco jiného je mnohem zajímavější.

Parlamentní většina obviňuje prezidenta z nedemokratických a neústavních činů a požaduje jeho odstoupení. Prezident ignoruje tuto opozici a parlament přijme pomoc autoritářů v boji za to, co oni nazývají demokracií. Nepřipomíná to jinou epizodu moderní politické historie? Co se stalo v Chile v Srpnu 1973, když většina parlamentu přizvala na pomoc armádu, aby odstranila Salvadora Allendeho, jehož obviňovali z přeměny země v diktaturu.[84] Nicméně Kleinová považuje Allendeho za „zuřivého demokrata,"[85] zatímco Jelcina bez zamýšlené ironie nazývá „Ruským Pinochetem."[86]

---

[81] Naomi Klein, „Bring Najaf to New York," *The Nation,* 13. Září 2004. Ke kritice Kleinové jejími vlastními metodami by někdo mohl také udělat velký rozhruch kolem toho, že její Evropští antiglobalizační přátelé si říkají ATTAC [attack = anglicky útok, pozn. překladatele]

[82] Mimochodem vysvětluje, že skutečná demokracie předpokládá „férová pravidla, jež zabrání korporacím, aby si koupily volby" (*The Shock Doctrine,* strana 134), což se zdá, že implikuje, že je zapotřebí omezení nějakého svobody projevu a dobrovolného sdružování k vybudování jejího druhu demokracie.

[83] Fred Kaplan, „Blame Yeltsin," *Slate,* 2. Října 2007

[84] The Chamber of Deputies Resolution of August 22,1973, http://www.josepinera.com/pag/pag_tex_quiebredemoc_en.htm .

[85] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 64.

[86] Ibid, strana 220.

Neargumentuji ve prospěch ničeho co se stalo ani v jedné z těchto dvou epizod. Snažím se poukázat na to, že Kleinová nazývá boj jednoho prezidenta proti parlamentu útokem na demokracii a podobný boj dalšího prezidenta bojem *za* demokracii. Ale rozdíl není v tom, že by jeden z nich byl více demokratičtější než ten druhý. Alespoň ne způsobem, kterému dává přednost Kleinová–při všech jejích chybách, Jelcinova administrativa byla zřejmě nejdemokratičtější v historii země, přičemž to samé by se sotva dalo říct o Allendeho turbulentní vládě. Ne, zásadní rozdíl mezi Chilským Allendem a Ruským Jelcinem je, že jeden z těchto prezidentů široce podporoval svobodné trhy, zatímco ten druhý byl proti nim. Evidentně kdokoliv bojuje proti svobodným trhům, i když se při tom snaží odstranit demokraticky zvoleného prezidenta, je v Kleinové světě bojovníkem za „demokracii".

A nejde ani o šoky a krize. Nic v *Šokové doktríně* nenapovídá tomu, že by si Kleinová myslela, že je něco špatného na tom využívat krize k prosazování vašich myšlenek. Tato taktika, zdá se, je špatná pouze když prosazuje špatné myšlenky. Kleinová sama nikdy neváhala přicházet s vlastním řešením problémů po Katrině nebo v Irácké válce a nikdy by se jí ani nezdálo považovat je za cynický způsob jak využít strastí lidí–řekla by, že je to způsob, jak pomoci ostatním. Jediný důvod, proč si myslí, že je to cynické a zlé, když libertariáni udělají přesně to samé je ten, že si myslí, že tyto myšlenky jsou zlé a vytvářejí strašné následky. To je ale tvrzení na jehož podporu neposkytuje žádné argumenty. Člověk to vše musí již dopředu brát za samozřejmé, aby našel cokoliv hodnotného na Kleinové kritice „kalamitního kapitalismu."

13 Život pod Divokým Kapitalismem

Překvapivě v knize o více než 500 stranách nenabízí Kleinová téměř žádný argument někomu, kdo již není přesvěčen o tom, že svobodné trhy jsou špatné. Uvádí několik příkladů, jak došlo ke zvýšení chudoby a nezaměstnanosti brzy potom, co zkolabovala plánovaná ekonomika, nebo brzy po odstranění hyperinflace. To ale není zvláštní a často je to přesně to, co by ekonomové předpokládali. Nicméně, rovněž by řekli, že tohle je jediný způsob jak z snížit chudobu a nezaměstnanost z dlouhodobého hlediska. A to je přesně ten důvod, proč Kleinová čtenáři nikdy neposkytuje údaje pokrývající delší období. Říká, že reformy udělamy z Chilské pracující třídy „postradatelnou chudinu," ale nikdy nepřiznává, že Chile je společenská a ekonomická success story Latinské Ameriky a prakticky vymítila extrémní chudobu. Píše, že reformy zvětšily rozdíly v příjmech mezi městy a zemědělskými oblastmi v Číně, ale nikdy už se nezmiňuje, že tento vývoj rovněž vedl k největšímu snížení chudoby v historii.

Na dvou místech Kleinová stručně zmiňuje širší vývoj za delší dobu. Jsou to variace na stelné tvrzení–že mezi 25 a 60 procenty populace je vyřazeno ze společnosti nebo se stane trvalou podtřídou v zemích, které liberalizují své ekonomiky.[87] Nevysvětluje, co myslí těmito hodnotami a neříká odkud pochází. Není zde žádná poznámka pod čarou a žádný zdroj.

[87] Ibid, strany 405, 442.

Pohled na data EFW ukazuje, že Kleinová to má zpřeházené. Chudoba a nezaměstnanost jsou nejmenší v zemích s největší ekonomickou svobodou. V pěti nejsvobodnějších zemích je chudoba, podle OSN, 15.7 procent a ve zbytku světa je 29.8 procent. Nezaměstnanost v v nejsvobodnějších 20 procentech je 5.2 procent, což je méně než polovina míry nezaměstnanosti ve zbytku světa. V nejméně ekonomicky svobodných 20 procentech plných takových druhů omezení osobního vlastnictví, podnikání a obchodu, jež jsou podle Kleinové způsobem, jak pomoci lidem proti mocným, je chudoba 37.4 procenta a nezaměstnanost 13 procent.[88]

Kleinová píše, že globální kapitalismus od roku 1990 upadl do své „nejdivočejší podoby".[89] Pokud má pravdu se svým spojením mezi svobodnými trhy a strádáním, chudoba by se mezitím měla zvýšit dramatickou rychlostí. Stal se opak. Mezi roky 1990 a 2004 byla chudoba podle Světové banky snížena z 29 na 18 procent. To znamená, že 54 000 lidí se pod „divokým" kapitalismem dostalo z chudoby každý den.[90] A podíl lidí ve slumech, což je podle Kleinové další důsledek liberalizace, byl za stejné období snížen z 47 na 37 procent.[91] Průměry nepodávají celou informaci, takže je důležité poznamenat, že k největším zlepšením došlo v těch částech světa, kde se liberalizovalo nejvíce, zatímco došlo ke zhoršení v méně liberalizovaných zemích.

Pokud má Kleinová pravdu o spojení mezi svobodnými trhy a politickým násilím, měli bychom v éře „divokého" kapitalismu vidět více válek a diktatur. Kleinová trvá na tom, že „svět se stává méně mírumilovným," aniž by to něčím podložila.[92] Nemá pravdu. Podle Human Security Centre na University of British Columbia, se počet vojenských konfliktů s účastí alespoň jednoho státu snížil z téměř 50 v roce 1990 na 31 v roce 2005. Počet obětí války v roce 2005 byl nejnižší za 50 let. V roce 1990 probíhalo ve svtětě 9 genocid. V roce 2005 jediná, v Darfuru. I přes několik nápadných vyjímek se svět stává v éře „divokého" kapitalismu mírumilovnějším.[93]

Navzdory implikacím Kleinové teze se svět rovněž stal demokratičtějším. Vskutku, zatímco se trhy otevíraly, svět současně prošel demokratickou revolucí. Mezi roky 1990 a 2007 se počet volených demokracií zvýšil z 76 na 121. V roce 1990 bylo více zemí, jež byly definované Freedom House jako „nesvobodné," než těch, co byly označeny jako „svobodné." V roce 2007 bylo dvakrát více „svobodných" zemí, než těch „nesvobodných."[94]

---

[88] James Gwartney a Robert Lawson, *Economic Freedom of the World 2005* (Vancouver: Fraser Institute, 2005).

[89] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 252.

[90] Shaohua Chen a Martin Ravallion, „Absolute poverty measures for the developing world, 1981–2004," World Bank, Březen 2007. Tyto hodnoty mohly být revidovány dolů po nedávné změně Světové banky v měření kupní síly různých měn.

[91] United Nations, *The Millennium Development Goals Report 2007,* strana 26.

[92] Naomi Klein, *The Shock Doctrine,* strana 424. Její zdroje dokumentují pouze to, že došlo ke zvýšení vojenských výdajů.

[93] Human Security Centre, *Human security report, 2005. New York: Oxford University Press, 2005.* Human Security Centre, *Human security brief 2006. University of British Columbia's Human Security Centre,* 2006.

[94] Freedom House, *Democracy's century : a survey of global political change in the 20th century.*Washington, DC: Freedom House, 2000. Freedom House, *Freedom in the world 2007.*

Čili při absenci vážných argumentů proti důsledkům svobodných trhů jsme zanecháni s Kleinové rozumnou kritikou mučení, diktatur, státní korupce a korporátního blahobytu. Ve své poslední analýze se *Šoková doktrína* zcvrkává do podivuhodného tvrzení, že Milton Friedman a svobodné trhy jsou špatné, protože vlády jsou inkompetentní, zkorumpované a kruté. Pravděpodobně není náhoda, že na zadní straně knihy jsou úryvky čtyř spisovatelů fikce.

14 Poznámka překladatele

Na (mimo jiné) tuto recenzi reagovala Naomi Kleinová na svých webových stránkách.[95] Na tuto reakci opět odpověděl Johan Norberg ve svém článku uveřejněném na stránkách Cato Institute.[96]

Mým původním záměrem bylo přeložit a přiložit i obě reakce, bohužel se mi nepodařilo zkontaktovat paní Kleinovou, jelikož ta má na svých stránkách uveden pouze kontakt na svou asistentku, která na můj dotaz nijak nereagovala. Uvádím zde tedy bez dalšího komentáře pouze odkazy na originální články.

Washington, DC: Freedom House, 2007.

[95] Naomi Klein, *One Year After the Publication of The Shock Doctrine, A response to the Attacks,* 2. Září 2008, http://www.naomiklein.org/articles/2008/09/response-attacks

[96] Johan Norberg, *Three Days After Klein's Response, Another Attack,* 4. Září 2008, http://www.cato.org/publications/commentary/three-days-after-kleins-response-another-attack